

TRIANON HATÁSA A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR KISEBBSÉG DEMOGRÁFIAI ALAKULÁSÁRA

SEBŐK LÁSZLÓ

Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés következtében öt magyarországi területrészt – a Bánság nyugati része, a Bácska nagyobb, déli része, a dél-baranyai háromszög, a Muraköz és a Muravidék –, továbbá Horvátország teljes területe került az újonnan megalakult délszláv államalakulathoz, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz¹. (Az ország neve csak 1929-től lett Jugoszlávia, de az egyszerűség kedvéért a továbbiakban célszerűbb mindvégig Jugoszláviáról írni.)

A jugoszláviai magyarokra vonatkozó népszámlálási adatokat meglehetősen nehéz egy táblázatba foglalni, mert két probléma erősen megnehezíti a statisztikai adatok összevethetőségét – az egymást követő népszámlálások ugyanis eltérő módszerrel dolgoztak, s a vonatkozási (közigazgatási) terület is más és más volt. A vizsgált területen az első használható adatokat közlő népszámlálás az 1890-es volt, mert az 1850-es adatait részletes területi bontásban nem ismerjük, az 1869-esnél pedig nem kérdeztek anyanyelvet vagy nemzetiséget. Az 1890-es, az 1900-as és 1910-es népszámlálások azonos módszerrel készültek, a lakosság anyanyelvét és vallását kérdezték, és az adatsorokat községsorosan publikálták. A környező országokban sokszor támadott 1910-es népszámlálásnál meg kell jegyezni, hogy Horvátországban a kérdezőbiztosok horvátok voltak, s a teljes feldolgozást a Zágrábi Statisztikai Hivatal végezte, így a magyar anyanyelvűekre vonatkozó adatok szándékos torzítást bizonyosan nem tartalmazhattak. Ezeknél a népszámlálásoknál egyébként külön anyanyelvűekként szerepeltek a szerbek és a horvátok. (A magyar népszámlálási statisztika egyik jelentős problémája volt, hogy a zsidók és cigányok megoszlottak a különféle anyanyelvűek között – a Jugoszláviához került területeknél alacsony számuk miatt azonban nem okoztak nehézséget az adatok kiértékelésénél.) Az impériumváltozást követően az első délszláv népszámlálást 1921-ben hajtották végre: anyanyelvre és vallásra kérdeztek, s az adatokat községsorosan is publikálták, de sajnos politikai okokból a szerbek és horvátok csak összevontan [szerb-horvátok] szerepeltek (Popis, 1921). A következő 1931-es népszámlálás adatait a két világháború között csak bánságokra összegezve publikálták, majd 1945-ben a vajdasági községenkénti adatokat is közreadták. Az egész országra

¹ A jugoszláviai magyarságra vonatkozó legismertebb, s talán leghasználhatóbb feldolgozás: Botlik – Csorba – Dudás, 1994.

vonatkozó járási bontású anyanyelvi és felekezeti adatok publikálására 1986-ig kellett várni. Az adatsorok alapvető hiányossága, hogy az anyanyelvi publikálás alig használható kategóriákban történt: szerb-horvát-szlovén, egyéb délszláv, magyar, német, albán, egyéb. A mai közigazgatási egységekre ezek az adatok csak becsléssel számíthatók át. Az 1941-es magyar népszámlálással számos ok miatt nem érdemes részletesebben foglalkozni².

A két világháború közötti jugoszláv népszámlálások nem voltak mentesek a szándékos torzításoktól. A népszámlálási íveket a délszláv számlálóbiztosok töltötték ki, akik például vegyes házasság vagy szlávcsalád esetén az egész családot délszlávnak írták be (Karl, 1941). Az ekkori népszámlálásoknál ez volt az elterjedt gyakorlat az egész Kárpát-medencében! Ez jelentős számú magyart tüntethetett el az 1921-es és 1931-es népszámlálásoknál. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a jól ismert jelenséget sem, hogy a századforduló táján Magyarországot erőteljes nyelvi asszimiláció jellemezte, a többnyelvű, de nem magyar nemzetiségűek jól felfogott érdekükben egyre nagyobb számban és arányban vallották magukat magyar anyanyelvűnek (Karády, 1990). Az impériumváltást követően ez a népesség természetesen "anyanyelvet vagy nemzetiséget váltott".

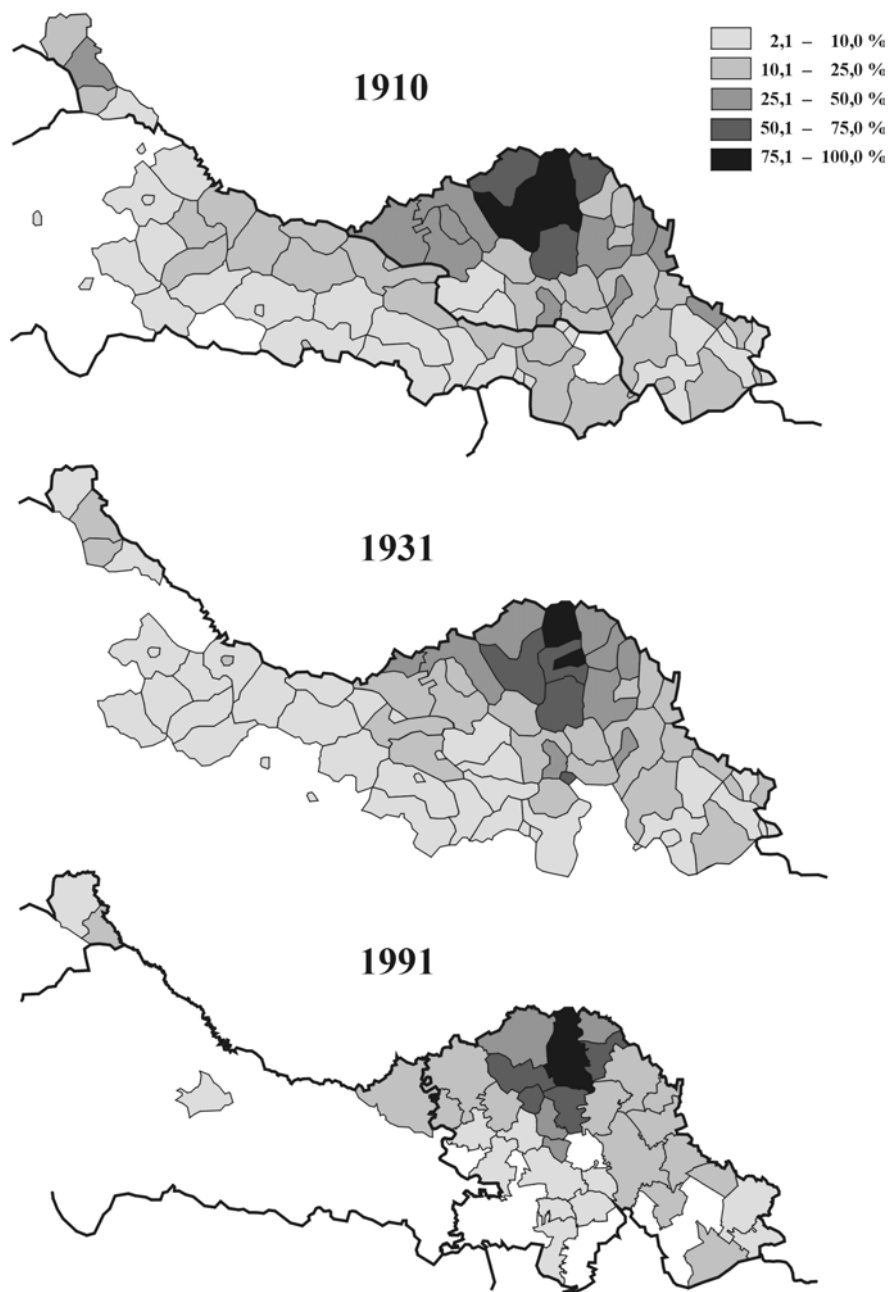
A délvidéki magyarság alapvető népszámlálási adatait, azok tájegységenkénti megoszlását és alakulását az alábbi táblázat mutatja be. Rónai András szerint a jugoszláviai magyarság valódi száma 1930-ban 592 ezer fő, 1940-ben 620 ezer fő lehetett (Rónai, 1940).

²Ez a népszámlálás egyébként igen alapos volt: anyanyelvet, nemzetiséget és vallást is kérdeztek, s külön kategóriába kerültek a zsidók, cigányok, szlovének, bunyevácok. A Horvátországnál maradt területek, a Bánság és a Szerémség természetesen kimaradt ebből az összeírásból, így a csonka területre vonatkozó adatközlésnek nem láttuk értelmét.

*I. Jugoszlávia magyar lakosságának változása
1910–1991 között, területegységenként
(ezer fő, %)*

	1910			1931			1948			1991		
	össz. lakos	magyar	%	össz. lakos	magyar	%	össz. lakos	magyar	%	össz. lakos	magyar	%
Jugoszlávia össz.				13934	465,8	3,3	15772	496,5	3,1			
Szlovénia	1071	20,8	0,2	1144	8,0	0,1	1392	10,6	0,1	1963	8,5	0,1
Muravidék	90	20,9	23,1	90	7,6	8,3	96	10,2	10,6	90	7,6	8,4
Horvátország	3461	121,0	3,5	3360	55,0	1,6	3757	51,5	1,4	4784	22,4	0,5
Muraköz	93	7,7	8,2	93	0,8	0,9	111	0,3	0,3	120	0,1	0,1
Baranya	51	20,3	39,5	52	14,0	26,2	53	17,0	32,1	54	9,0	16,7
Ny-Horváto.	1007	7,7	0,1	984	2,5	0,3	1114	2,0	0,2	1298	3,5	0,2
Szlavónia	2310	80,0	3,5	2231	37,7	1,7	2479	32,2	1,3	3312	9,8	0,3
Szerbia				5743	386,7	6,7	6528	433,7	6,6	9779	343,9	3,5
Vajdaság	1511	420,3	27,8	1625	376,6	23,2	1643	428,9	26,1	2014	339,5	16,9
Bácska	702	294,4	41,9	786	269,1	34,3	805	307,8	38,2	1007	257,5	25,6
Bánát	568	109,7	19,3	582	95,8	16,4	602	110,3	18,3	649	75,7	11,7
Szerémség	241	16,2	6,7	257	11,7	4,5	236	10,8	4,6	358	6,3	1,8

Az 1945 utáni népszámlálásokat egységes szemlélettel és módszerrel bonnyolították le: nemzetiségre és (néhány alkalommal) anyanyelvre kérdeztek, jelentős változásnak csak az ún. "jugoszláv" kategória megjelenése tudható be (Popis, 1991). A magyarok számarányának változását – járási részletezettséggel – az alábbi térkép mutatja be.



1. térkép A magyarok arányának alakulása Jugoszláviában

Az első világháború után (már 1918-tól) a más országokhoz került területekről több százezer magyar repatriált az anyaországba, Jugoszláviából 1918–24 között regisztráltan 44 093 fő, főként közigazgatási alkalmazottak, értelmiségiek, nagybirtokosok és cselédek. Azt, hogy az egyes országrészekből milyen megoszlásban jöttek az áttelepülők – nem ismerjük. Tudjuk azt is, hogy a tengerentúlra irányuló kivándorlásban is arányuknál jóval nagyobb mértékben vettek részt a jugoszláviai magyarok: 1921–29 között 15 ezren (*A visszatért Délvidék* 1941). A magyarságra vonatkozó átfogó és használható népmozgalmi adatok erre az időszakra nem ismeretesek. Az 1921-es népszámlálás idején a kormegoszlás országos adatai szerint a magyarok korfája nem volt sokkal rosszabb az országos, illetve a szerb-horvát népesség átlagánál, különösen arról az oldalról nézve, hogy a szerbek magasabb természetes szaporulata a délibb országrészekre volt inkább jellemző. (60 év felett, 18–59 év között, 17 év alatt jugoszláviai arányok: 8,6; 49,7; 41,7%, magyarok arányai: 9,2; 51,8; 39%.)

A magyarság számának általános fogyása a két világháború közötti időszakra vonatkozóan csak demográfiai okokkal nem magyarázható. A népszámlálási adatoknál tapasztalható irreálisan alacsony számértékek tehát inkább az identitásvállalás nehézségeit mutatják. A társadalmi élet csaknem minden területére kiterjedő kisebbségellenes légkör és a politikai intézkedések sorozata azonban az asszimilációs folyamatokat felgyorsíthatta. A Jugoszláviához került magyarságot ugyanis az egyik legsúlyosabb csapás ekkor érte az iskolarendszer szerb érdekű átszervezésekor. A Vajdaságban a magyar nyelvű iskolák száma harmadára csökkent, de a magyar nyelvű oktatás nem szűnt meg teljesen. Sokkal rosszabbá vált a helyzet a Dunától nyugatra.

Az akkori horvátországi területen a Julián-egyesület, a MÁV és a reformátusok 1914-ben még 82 iskolában folytattak magyar nyelvű oktatást mintegy 12 ezer tanulóval. Az impériumváltást követően az összes Julián- és MÁV-iskolát államosították, így a horvátországi magyaroknak nem maradt egyetlen magyar tannyelvű elemi iskolai tagozata sem. Az itteni magyarság nagy része szórványokban élt, iskoláik bezárása addig is erőteljes asszimilációjukat még inkább felgyorsította. A muravidéki magyarok ugyancsak magyar nyelvű oktatás nélkül maradtak.

A továbbiakban érdemes a három nagy országrész (Szlovénia, Horvátország, Szerbia–Vajdaság) szerint áttekinteni a jugoszláviai magyarság etnikai térszerkezetének alakulását – egészen a jelenig.

Horvátország

A horvátországi magyarok vizsgálatánál (Sebők, 1994) – a már ismertetett adathiányok mellett – jelentős problémát okoz, hogy Horvátország területe több alkalommal is megváltozott az elmúlt egy évszázad folyamán. (A legfontosab-

bak változások a következők: Dalmácia és Isztria a Monarchián belül Ausztriához tartozott, míg Fiume a Magyar Királysághoz. A békeszerződés értelmében Isztria, Fiume, valamint Cres és Losinj szigetei Olaszországhoz kerültek. Dalmácia Jugoszláviáé lett, Horvátországhoz azonban csak a második világháború után csatolták, ekkor kerültek ide az addig Olaszországhoz tartozó területek egy része is. A második világháború után a Szerémség nagyobb része elkerült Horvátországtól, mert a Vajdasághoz csatolták.)

A fentiek miatt sajátos területi bontásban célszerű az adatokat csoportosítani. Szerencsére a hiányzó adatok a magyarok összesített, a mai Horvátországra vonatkozó számát lényegesen nem befolyásolták, ezért ezeket az adatokat meg lehet becsülni (lásd 1. táblázat és I. térkép). A horvátországi magyarok első világháború utáni vándorlási vesztesége (a háborús veszteségekkel együtt) legfeljebb 15–20 ezer fő lehetett. Az impériumváltást követően ez a népesség természetesen "anyanyelvet vagy nemzetiséget váltott". Horvátország esetében ez a jelenség inkább csak a Muraköz, Baranya és a Dráva-mente viszonylatában jelentkezik, valamint az asszimilációval összefüggésben a szórvány magyarságnál. A Monarchia idején Horvátországban számos magyar katona állomásozott, akik az 1910-es népszámlálásnál szerepeltek a magyaroknál, míg később természetesen nem. Számuk 3–4 ezerre becsülhető.

A horvátországi magyarokat eredet és településviszonyaik alapján több csoportra szokás osztani:

- A Drávaszögben (Dél-Baranyában) őshonos, Árpád-kori magyarok találhatók.
- Kelet-Szlavóniában őshonos (Árpád-kori eredetű) magyarok élnek a Vuka-folyó vidékén és Eszék környékén, elsősorban Kórógyon, Harasztin, és Szentlászlón. Az itteniek helyben vészelték át a török hódoltságot, s mélyen gyökerező magyarságukat minden körülmények között megtartották. Reformátusok, így istentiszteleteik magyar nyelven folynak, s egyházi iskoláikat működtetni tudták egészen a harmincas évek elejéig. A többi faluban a magyarok csak a múlt században telepedtek meg, ezért asszimilációjuk erőteljesebb volt.
- Horvát-Szlavónia a Magyar Királyság társországa volt, ezzel együtt a megye- és járásszékhelyeken, valamint a városokban mindenhol számottevő magyarság (elsősorban értelmiségiek és kereskedők, MÁV és egyéb állami alkalmazottak) lakott. A Szávától délre (a régi Horvátország területén) például az 1910-ben itt összeírt 7695 magyarból 4028 Zágrábban, 320 pedig Károlyvároson élt.
- A határőrvidék feloszlata után a határőrök (granicsárok) földjeit dél-magyarországi magyar parasztok vásárolták fel igen olcsón, a magyarországi áraknak mintegy 5–10%-áért. A betelepülés mértékét mutatja, hogy míg Fényes Elek 1840-ben a horvátországi magyarok számát 5 ezerre tette, számuk 1910-re 106 ezerre nőtt. Az 1900-as népszámlálás-

kor 113 ezren éltek Horvátországban, akik magyarországi születésűek voltak – nagy részük 1870–90 között telepedett le négy fő területen: Szerém megye keleti (ma a Vajdasághoz tartozó) részén és Vukovár környékén főleg bácskaiak; Verőce megyében Eszék környékén és a Dráva mentén elsősorban somogyiak és baranyaiak; Pozsega megyében a nyugati (daruvári, pakráci, novszkai) járásokban; Belovár megyében a középső és keleti részen dél-dunántúliak és vasiak.

Horvátországban (a ma is Horvátországhoz tartozó részen) – adóközségenkénti bontásban – 1910-ben 208 településen élt száznál több magyar, számuk összesen 70 ezer volt, 1921-re az ekkora magyarságú települések száma 108-ra csökkent, 52 ezer magyarral. A magyar népesség fogyása területileg viszonylag egyenletes volt, talán kevésbé erőteljes a Szerémségben. A nyugat-szlavóniai nagyon elzártan élő magyarság asszimilációja már az 1930-as évekre kimutathatóvá vált, ezt Angeli András (Angeli, 1941) szociográfiai jelentéseiben részletesen leírta: "Daruváron Jenschke tanító szerint kb. 320 magyar él, ezek azonban teljesen szerte szóródtak a városban. Magyar szempontból teljesen elveszettek tekinthetők. A beolvadási folyamat a legrövidebb időn belül be fog fejeződni. ... Magában Belovár városában 200–250 magyar él. Ezek közül azonban öntudatosan csak egy-két család vallja magát magyarnak. A beolvadás itt még sokkal szembe ötlőbb, mint Daruváron." Számos helyen megemlítette, hogy a magyarok lehetőség szerint elmenekülnek horvát falvakba, mert a szerbekkel nem férnek össze – a horvátokkal viszont meglehetősen jól. Sok faluban a magyarok öregek, kevés gyerek van és sok az egyke. Hasonló jelenségekről írnak más kutatók is (Ruh, 1942; Szabados, 1987; Deák, 1939).

A második világháború alatt és után körülbelül 7 ezer horvátországi magyar hagyta el Jugoszláviát (Zerjavic, 1991). A horvátországi magyarság erőteljes asszimilációja tovább folytatódott, de területenként a folyamat mértéke és jellege jelentősen különbözött. Az itteni magyarokra teljes mértékben igaz az a szórványban élő kisebbségekre vonatkozó megállapítás, miszerint minél kisebb számban élnek egy településen, annál könnyebben asszimilálódnak. A szórvány helyzetet legjobban a következő számsor jellemzi: 1991-ben 984 horvátországi településen élt magyar kisebbség, de ezek közül 800-ban számuk kevesebb volt, mint 10 fő.

Az adatok pontos kiértékelését nagymértékben megnehezíti a jugoszláv nemzetiségi kategória használata. A horvátországi "jugoszlávok" ugyan főként szerbek és horvátok, de köztük számos magyar is van, akiknek száma meghatározhatatlan. A Horvátországi Magyarok Szövetsége szerint az ottani magyarok száma a kilencvenes évek elején 50 000 fő volt, ami több, mint a kétszerese az 1991-es népszámlálás számértékének. Ez a becslés némileg túlzottnak tűnik, az bizonyos mindenesetre, hogy a magyarok akkor a hivatalosan közöltnél jóval többen voltak, valószínűleg úgy 35 ezer fő körül. A Drávaszögben például Éger

György körülbelül 12 500 főre becsülte számukat – a hivatalos 1981. évi 9900-al és az 1991. évi 9000-el szemben (Éger, 1989).

Területrészenként a kilencvenes évek elején a következő volt a helyzet:

- A Muraközben elfogytak a magyarok, még az egykor félig magyar Csáktornyán is csak 35-en maradtak. Hasonlóan alakult a Bjelovártól nyugatra fekvő területek magyarságának sorsa is, bár erre régebben is inkább csak a városokban éltek nagyobb számban. 1991-re Zágráb (1208 fő) maradt az egyetlen jelentős magyar központjuk, a többi helyen (Sziszek, Károlyváros, Varasd) alig voltak. Sajátos ugyanakkor, hogy a tengerparton régebben csak Fiumében éltek jelentős számban magyarok, 1991-ben pedig már más városokban is. (Ezek nagy része Nyugat-Európában tőkét gyűjtött és itt letelepedett vállalkozó vagy üzletember, illetve nyugdíjas.)
- Belovár és Eszék között még számos településen maradtak magyar szórványok, de az itteni járások területén összesen csak 33 településen voltak 20-nál többen. Ugyanakkor legnagyobb településeik is 180 magyar lakos alatt maradtak. A számsorok már ekkor azt mutatták, hogy a nyugat-szlavóniai magyarok teljes asszimilációja néhány évtizeden belül bekövetkezik. (Jelentős mértékben rontotta az itteni magyarság helyzetét, hogy Eszéktől nyugatra nem volt egyetlen magyar tannyelvű iskola sem, csak anyanyelvű tanfolyamok.)
- Horvátországban számottevő és megmaradásra esélyes magyarság ekkor már csak a Drávaszögben és Eszék környékén lakott, s a jelentős fogyás ellenére ezen a területen élt 1991-ben a népszámlálás szerint a horvátországi magyarság kétharmada³.

Az 1991–95 között lezajlott délszláv testvérháború következtében a helyzet alapjaiban változott meg:

A Drávaszögben a lakosság fele elmenekült: a mintegy 12 ezer magyarból tán a negyede, a tizenkilencezer horvátból csak néhány százan maradtak, de elmenekült a lakosság egyéb, nem szerb részének többsége is. A baranyai magyarok szétszóródtak (még Szlovéniába is), közülük számosan máig nem tértek vissza szülőföldjükre. A helyzet normalizálódása után is a Drávaszög magyarságának jelentős része szórványhelyzetbe került, s mivel tanítóinak, értelmiségének nagy része véglegesen elmenekült, asszimilációja fel fog gyorsulni. (Különösen azért, mert elsősorban az öregek maradtak.) A Vuka-völgyi magyar falvak szinte teljes magyarsága elmenekült, házaikat lerombolták. Ennek ellenére őshonos magyar lakosságuk nagyobb része visszatért, s újrakezdte, mint ahogy az elmúlt évszázadokban ezt már számos alkalommal megtette.

³A Drávaszögben (9 ezer magyar) 40%, Eszék környékén (6 ezer magyar) 27%. Ennél valójában jóval többen lehettek, mert rengeteg erre a "jugoszláv", s ezek jelentős része magyar.

A kelet-szlavóniai magyarok legkevésbé még Eszékről menekültek el, s miután eddig is ide koncentrálódott a horvátországi magyar értelmiség java – az itteniek a későbbiekben is meghatározó szerepet fognak betölteni. Egészen furcsán alakult a nyugat-szlavóniai magyarok sorsa: a daruvári és pakráci járás magyarjainak nagy része távozásra kényszerült, de közülük számosan a néhány tíz kilométerrel nyugatabbra levő falvak szerbek által elhagyott házaiban lettek átmeneti menedéket. Így aztán néhány területen (például a bjelovári járásban) megnőtt a magyarok száma és aránya. (Ezen a vidéken talált menedéket a kelet-szlavóniai más nemzetiségű menekültek jelentős része is.)

Azóta a horvátországi magyarságról pontos adatokkal nem rendelkezünk, csak annyit tudunk, hogy a Horvátországi Magyarok Demokratikus Szövetsége szerint 1993 nyarára Horvátországban kevesebb, mint hatezer magyar maradt. Jelenleg sem tudjuk, mennyien vannak – az igen bizonytalan becslések általában 12–14 ezer fő körülire teszik.

A horvátországi magyarok száma a népszámlálások szerint nyolcvan év alatt egyötödére csökkent, számos egyéb ok mellett elsősorban az igen erőteljes asszimiláció hatására. Beolvadásuk azonban tovább folytatódik és fennáll a veszély, hogy néhány évtizeden belül befejeződik, s akkor a magyarság már csak statisztikailag lesz kimutatható, szociográfiai és néprajzi szempontokból már nem. Kivételnek vehetők (néhány város mellett) a Drávaszög és a három szerémségi járás települései, leginkább a Vuka-völgyi, nemzeti kultúrával (magyar istentisztelettel és magyar tannyelvű iskolával) rendelkező falvak: Kórógy és Szentlászló.

Szlovénia

Az Árpád-kori eredetű szlovéniai kis magyar közösség csaknem teljes egészében a magyar határ melletti Muravidék aprófalvaiban él. Történetük negatív fordulatokban gazdag⁴, de őket szerencsére olyan nagy sorscsapások nem érték, mint a horvátországi vagy vajdasági magyarságot⁵. Számuk és arányuk azonban az impériumváltozás óta folyamatosan csökken. Ezt elsősorban a vegyes házasságok igen magas aránya okozza, mert a gyermekek egyre inkább szlovén nyelvűvé asszimilálódnak, továbbá jelentős ok a térség egészére jellemző negatív természetes szaporulat, s számottevő az elvándorlás is, mert a Muravidék gazdaságilag elmaradott.

⁴A magyar nyelvű oktatás a két világháború között papíron ugyan létezett, de a gyakorlatban itt is felszámolták 1925-re.

⁵Jelentős szlovén betelepítések voltak azonban 1921-től kezdődően (Petesháza 240 fő, Benica 161 fő, Hídvég 473 fő, Gyertyános 243 fő, Pincemajor 236 fő stb.).

1945-ben csaknem 600 magyart internáltak, de néhány hónap múlva elengedték őket (Varga, 1995).

Általánosan elfogadott tény ugyanakkor a kisebbségekkel foglalkozó szakemberek körében, hogy a magyar kisebbség helyzete Szlovéniában a legjobb. A politikai vezetés már az 1950-es évek végétől igyekezett jelentős segítséget adni a magyar (és olasz) kisebbségnek. A határ menti (1963 után létrehozott) ún. „nemzetiségileg vegyes lakosságú [valójában magyar többségű] területen” található 32 településen⁶ mindenhol (a szlovének számára is) kétnyelvű az iskolai oktatás – annak minden előnyével és hátrányával együtt: úgy tűnik ugyanis, a többség a szlovént tanulja meg jobban, egy kisebb rész pedig egyik nyelvet sem igazán.

A közigazgatásban és bíróságokon ezen a területen a magyar nyelv használata kötelező, számos kulturális intézmény állami támogatást kap és autonómiával rendelkezik, s a magyar kisebbség alanyi jogon küldhet egy képviselőt a szlovén parlamentbe. A felsorolt pozitív példákkal együtt a szlovéniai magyarság megmaradási kilátásait döntő módon a szlovén-magyar gazdasági kapcsolatok alakulása fogja meghatározni, s az, hogy a magyar nyelv ismerete mennyire lesz érték-meghatározó tényező.

Vajdaság

A Vajdaság mai területén a magyarság megtelepülése nem volt folyamatos, ugyanis a mohácsi csatavesztést követő oszmán előrenyomulás elől a térség teljes magyar lakossága elmenekült, s csak gyér szerb és bunyevác népesség maradt meg. Az 1715–20 körüli összeírások szerint ezen a területen mindössze kb. 530 fős magyar (határőr) népesség élt. Az pozsareváci békét (1718) követően megkezdődött a szervezett betelepítés – elsősorban megbízható, katolikus németeket hívtak be a Bánság déli és a Bácska nyugati részébe. A később (1742–50 között) érkezett magyar telepesek már csak a Bánság és a Bácska északi részén találtak üres területeket. A magyarok, németek és a Közép-Bánságba átszivárgó románok mellett a 19. század folyamán egyre jelentősebb számban érkeztek más népcsoportok: ruszinok, szlovákok, csehek is (Kocsis, 1989).

A Vajdaság területén a 20. század elejére kialakult egy olyan etnikai mozaik, amely szinte példa nélküli volt az egész európai térségben. Leegyszerűsítve: a népesség 2/5-ét délszlávok (főleg szerbek és bunyevácok), 1/4-ét magyarok, 1/5-ét németek, 1/6-át pedig egyéb nemzetiségek tagjai alkották. Az asszimilációs és demográfiai folyamatok azonban az egyes nemzetiségek viszonylatában erőteljesen eltérő tendenciákat mutattak. A múlt század utolsó harmadában a gazdasági fejlődés és az egészségügyi helyzet javulása következtében általában

⁶A 32 településből 22 magyar többségű, a nemzetiségi területen élő 14,3 ezer lakosból 7,2 ezer (51%) a magyar.

csökkent a halandóság – a demográfiai átmenet második szakasza következett be. Ez magas születésszámot és alacsony halálozási számot, összességében jelentős természetes szaporulatot jelentett, ez azonban szinte csak a magyarságra (és néhány kisebb nemzetiségi csoportra) volt jellemző. A délszlávok (szerbek) ugyanis még csak a demográfiai átmenet első szakaszánál (magas születésszám és magas halálozási szám, összességében alacsony természetes szaporulat), a németek pedig már a harmadik szakasznál (mindhárom mutató alacsony) tartottak⁷. Az asszimiláció a Vajdaságban nem volt olyan jelentős, mint Magyarország más részein. Számottevőnek leginkább a városi németek magyarság irányába ható, átmeneti (az impériumváltozásig tartó) asszimilációját érdemes megemlítenünk. Jelentős volt ugyanakkor a szerbek alacsony szaporulatát kiegyenlítő szerbiai irányból történő spontán bevándorlásuk.

A trianoni impériumváltozást követően az előbbieken felvázolt arányok és tendenciák alapjaiban változtak meg. A vajdasági magyarság számát jelentősen csökkentették a következő tényezők:

- A Vajdaságot (és Jugoszláviát) 1918–41 között legalább 40 ezer magyar hagyta el, akiket nagyjából akaratuk ellenére telepítettek ki (Kocsis 1989, 53; A Visszatért Délvidék 1941, 327; Mirnics, 2000, 33).
- A tengeren túlra kivándorolt mintegy 10 ezer magyar.
- A Pribičević-törvény értelmében kb. 32 ezer magyarrá vált szerbet köteleztek a visszaasszimilálódásra.
- Az 1910-ben magukat magyarnak valló (városi) németek ettől kezdve németnek vallották magukat.
- A magyar nyelvű iskolák jelentős részének államosítása és szerb nyelvűvé alakítása, a beiskoláztatás állami koordinálásának visszasságai. (A Vajdaságban 1918-ban 645 elemi iskola, s 9 középiskola volt magyar tannyelvű. Továbbá 8 magyar nyelvű felsőkereskedelmi- és főreáliskola működött. 1941-re a magyar nyelvű elemi iskolák száma harmadára (204-re) csökkent, a középiskolák közül pedig csak a zentai és szabadkai maradt meg részben magyar nyelvű oktatással.)

Az etnikai arányok jelentős változását az alábbi táblázat szemlélteti:

⁷A bánáti svábok “egykezését” a 20. század folyamán a velük együtt élő népek jelentős mértékben fokozatosan átvették, gyakran például még a románok és délszlávok is.

2. A Vajdaság etnikai összetételének változása 1910–31

	1910		1921		1931	
	ezer főben	%	ezer főben	%	ezer főben	%
Vajdaság összesen	1511	100,0	1536	100,0	1625	100,0
Szerb-horvátok	605	40,0	669	43,6	745	45,9
Magyarok	420	27,8	371	24,2	377	23,2
Németek	324	21,4	336	21,9	331	20,4
Egyebek	162	10,8	160	10,3	172	10,5

A délszlávok számának ilyen arányú növekedése jelentős mértékben annak tudható be, hogy 1931-ig mintegy százezer szerb és crnagorac kolonistát (dobrovoljacokat) telepítettek be a Vajdaságba: a Bácskába 30 ezret, a Bánátba 55 ezret, a Szerémségbe pedig 9 ezret (Mirmics, 2000, 35–36).

A második világháború alatt és közvetlenül utána a genocídium és etnocídium vált az etnikai átrendezés legfőbb eszközévé. A fasiszták banditizmusának áldozatul esett mintegy 3 ezer szerb és 17 ezer vajdasági zsidó. A megtorlás ennél nagyságrendekkel drasztikusabb volt. A vajdasági németeket 1944–48 között megfosztották állampolgárságuktól, menekülésre készítették őket, az otthon maradtakat pedig haláltáborokban pusztították el. A németek vesztesége több, mint 300 ezer fő volt, 1948-ra számuk 32 ezer főre csökkent, s egyszer és mindenkorra megszűntek számottevő etnikummá lenni a térségben.

A magyarok vesztesége szintén jelentős volt. Néhány szerb kutató ma már elismer néhány (1–2) ezer fős megtorlást (Kočović, 1990), a levéltári kutatásokat azonban megakadályozzák. A magyar kutatók a halálos áldozatok számát 20–60 ezer fő közöttire becsülik⁸.

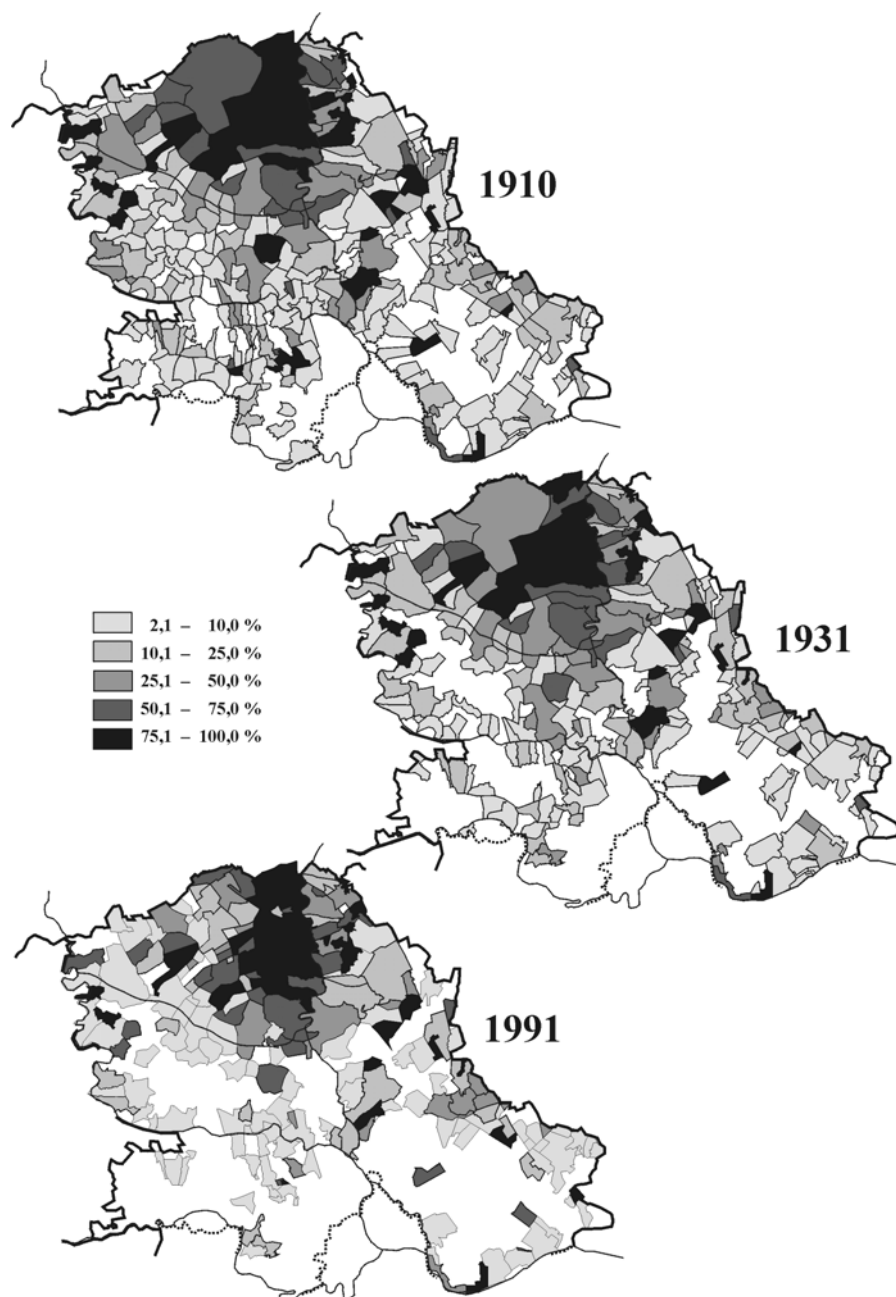
Az etnikai arányok legjelentősebb változását azonban a szerb betelepítések eredményezték. Nikola Milutinović a Szerb Matica főtitkára és más szerb politikusok a magyarság arányának visszaszorítására és életerejének megtörésére még az 1930-as években 300–430 ezer szerb betelepítését szorgalmazták. A másik célt Sreten Vukosavljević, a Betelepedésügyi Minisztérium első embere fogalmazta meg 1945-ben: „... van hadizsákmány, el kell osztani...” (Društveno... 1986, 42). A megvalósultak talán mindannyiuk elképzelését felülmúlták: 1945–48 között 226 ezer, majd 1953–71 között több mint 500 ezer szerbet és crnagorait telepítettek be. A Vajdaság 1945–71 közötti mintegy fél-milliós népességyarapodását gyakorlatilag szinte teljes egészében a bevándorolt délszlávok okozták.

⁸ A Mindszenty-jelentés 60 ezer halotról, Mirmics Károly 20 ezerről ír. A többiek (pl. Matuska Márton, Cseres Tibor) becslései e két érték között találhatók.

Az igazi nagy problémát azonban a vajdasági magyarok természetes szaporulatának tragikus visszaesése okozza, ami 1969 óta negatív és egyre nagyobb mértékű: 1953-ban +0,8%, 1960-ban +0,5%, 1970-ben -0,1%, 1980-ban -0,3%, s 1992-ben -0,8%. A születések száma az ötvenes években még évi 8 ezer fő körül volt, ez a kilencvenes évek elejére évi 3,5 ezerre esett vissza. Ugyanezen időszakban a halálozások száma évi 5 ezerről 6 ezerre nőtt (Mirnic 1999). A fogyás legfőbb oka először a migráció volt. A magyarság fiatalabb korosztályát érintette mindig a legnagyobb mértékben a kivándorlás, majd az 1960-as évektől kezdődően a nyugati munkavállalás. Utóbbiak gyakran nem tértek vissza, illetve a visszatértek nem a Vajdaságban, hanem máshol, például az isztriai tengerparti városokban telepedtek le. A továbbiakban már a korösszetétel is fokozatosan úgy alakult, hogy a folyamat öngerjesztővé vált, ma pedig már megállíthatatlannak és visszafordíthatatlannak látszik⁹.

A településterület is meglehetősen kedvezőtlenül alakult: egyre inkább a Tisza jobb partja melletti kelet-bácskai térségre szorul vissza, Ez az alábbi térképről jól leolvasható:

⁹ Ez a jelenség ma már az egész kárpát-medencei magyarságra jellemző, sőt az elmúlt években a térség szinte teljes egészére. Kivételek: albánok, romák. Magyarországon a természetes szaporulat 1981 óta negatív.



2. térkép Magyarok aránya a Vajdaság településein

A magyarság településszerkezete is jelentősen átalakult:

3. A vajdasági magyarság településszerkezetének átalakulása

Települések magyar lak.	1910			1991		
	Tel. száma	Magyarok		Tel. száma	Magyarok	
		(ezer fő)	(%)		(ezer fő)	(%)
50% felett	61	290,0	69	80	192,0	57
10–50%	87	107,2	25	55	97,5	29
2–10%	131	20,5	5	92	45,5	13
2% alatt	131	2,6	1	237	4,5	1
Összesen	410	420,3	100	464	339,5	100

Különösen feltűnő a 10% alatti településkategóriákban élő magyarok számának növekedése – ez már jelentős szórványosodást jelez.

Az 1991–95 közötti délszláv háborúk a vajdasági magyarságot különösen súlyosan érintették – a szerb nacionalista vezetés ugyanis ágyútölteléknek kívánta felhasználni a nemzeti kisebbségek fiataljait. A Vajdaságból tömegesen menekültek Magyarországra, egyes időszakokban a menekültek és itt-tartózkodók száma 60–80 ezer között lehetett. Ezek egy jelentős része azóta sem tért haza, s ez újabb csökkenést eredményez.

A vajdasági magyarok száma véleményünk szerint ma 210–230 ezer¹⁰ között lehet, s az is kiszámítható, hogy az évenkénti csökkenés nagysága 2–3 ezer fő közöttire tehető.

*

A délvidéki (a délszláv utódállamokban élő) magyar nemzeti közösségek sorsa és fejlődése igen eltérően alakult a történelem folyamán. Jelenlegi helyzetük, társadalmi és politikai életük közege ugyancsak jelentős eltéréseket mutat. Sajnos egyben azonban meglehetősen hasonlítanak egymásra – eltérő okokból ugyan, de mindhárom ország magyar közössége a teljes asszimiláció irányába halad.

Népszámlálási statisztikák:

1910: *Az 1910. évi népszámlálás*, KSH, Budapest.

1921: *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine*. Sarajevo, 1932.

1931: járási adatok: lásd Popis 1991;

¹⁰ A friss és aktuális népesedéstatistikai adatok közlése gyakorlatilag csaknem egy évtizede szünetel Jugoszláviában. A becslést a népmozgalmi trendekre és migrációs veszteségekre alapoztuk.

Vajdaság községi adatai: *Stanovništvo po veroispovesti i maternem jeziku...sa Vojvodinom*. Beograd, 1945.
 1948–1991: *Popis 1991*. [CD-ROM] Savezni Zavod za Statistiku, Beograd, 1998. Valójában az 1921–1981 közötti összes népszámlálás adatait is tartalmazza!

IRODALOM

- A visszatért Délvidék*. Halász Kiadó, Budapest, 1941.
 Angeli András 1941: Horvátországi magyar községek szociográfiai felmérése. *Kézirat*, Budapest, MKI-Archivum 522/1987.
 Botlik József – Csorba Béla – Dudás Károly 1994. *Eltévedt mezsgyekövek. Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez. 1918–1993*. Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum Könyvkiadó, h. n.
 Deák Imre szociográfiai anyagai. *Kézirat*, Budapest, 1939. MKI-Archivum 432/1987.
Društveno ekonomski razvoj u novoj Jugoslaviji. Novi Sad, 1986, 42. o.
 Éger György 1989: A Drávaszög demográfiai viszonyai az elmúlt száz évben (1880–1981). In: *Magyarságkutatás Évkönyve 1988*. Magyarságkutató Intézet, Budapest.
 Karády Viktor 1990: Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá? *Századvég* 1990/1.
 Karl János cikke a *STUD* 1941. január 25-i számában.
 Kočović, Bogoljub 1990: *Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Svetlost, Sarajevo.
 Kocsis Károly 1989: *Etnikai változások a mai Szlovákia és a Vajdaság területén a XI. századtól napjainkig*. ELTE BTK Politikaelméleti Továbbképző Intézete, Budapest.
 Mirnics Károly 1999: A magyarság demográfiai helyzete a Délvidéken a trianoni döntés nyomán. *Kisebbségkutatás*, 1999. 2. sz.
 Mirnics Károly 2000: Vajdaság népességének fejlődése. *Kézirat*, 35–36. o.
 Rónai András 1940: *Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében. Gondolatok a politikai földrajz témaköréből*. Magyar Földrajzi Társaság.
 Ruh György 1942: *Magyarok Horvátországban*. Szociográfiai Intézet, Budapest.
 Sebők László 1994: A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. In: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
 Szabados Mihály 1987: A horvátországi magyarok pusztulása. *Kézirat*, Budapest, MKI-Archivum 459/1987.
 Varga Sándor: A szlovéniai magyarok. *Honismeret*, 1995. 1–2. sz.
 Zerjavic, V. 1991: The losses of Yugoslav population in the Second World War. In: *Geopolitical and demographical issues of Croatia*. Zagreb, 1991.

**IMPACT OF TRIANON PEACE TREATY ON DEMOGRAPHIC
DEVELOPMENT OF ETHNIC HUNGARIAN MINORITY LIVING
IN FORMER YUGOSLAVIA**

Summary

First of all the author deals with the difficulties of determining the exact number and proportion of ethnic Hungarians having lived in Yugoslavia as an ethnic minority group since the Trianon Peace Treaty (1920). He surveys the problems related to comparing statistical data of different (in 1910 Hungarian, between 1921 and 1991 Yugoslavian) population censuses: the different approaches to measuring ethnic groups (before 1945 mainly on the basis of declaring mother tongue, after that on the basis of declaring ethnicity), the changes of administrative units, the changing units of publishing data (first time only in 1986 were published data concerning ethnic or religious distribution by smaller administrative districts) the changing classification of Jew and Gypsy population, the creation of Yugoslav ethnicity, the publishing of contracted data of Serb, Croat and Slovenian populations were the problems which make very difficult the comparison of ethnic data of censuses. Moreover between the two wars the arbitrary ranging of people belonging to some minority groups was not a rare process.

Having surveyed these difficulties and having used a strict critique of the sources the author demonstrates the permanent decrease in the number of ethnic Hungarians on the basis of census data and tries to explore its causes too: emigration of Hungarians, assimilation, unfavourable demographic trends, hostile atmosphere towards ethnic minorities, decreasing number of schools of Hungarian language, the lessening possibilities of the education on mother tongue, the ethnically mixed marriages.

Subsequently the author surveys the changes in ethnic space structure by the three main territorial components of former Yugoslavia: Serbia, Croatia and Slovenia.

In Croatia one can experience the permanent decrease of ethnic Hungarians, especially in those regions where they live scattered. During the war in 1991–1995 the last communities having lived in closed mass were scattered. Assimilation seems to be strong and irreversible, ethnic Hungarian minority might disappear in the future. Their situation is better in Slovenia but their prospects are very similar: assimilation, emigration and natural decrease of ethnic Hungarian population might cause their disappearance.

In Serbia the region populated partly by ethnic Hungarians (Vojvodina) was one of the biggest ethnic mosaic in Europe at the beginning of the 20th century.

After the Trianon Decision several factors contributed to the decrease of the number of ethnic Hungarians: their (sometimes forced) emigration or deportation even between 1918 and 1941, the reassimilation of newly assimilated Hungarian population, the permanent elimination of Hungarian education on mother tongue, the genocide during and after the Second World War (the estimated number of Hungarians massacred by Serbs was about 20–60 thousand), their negative natural population increase since 1969, the ageing of the population which makes decrease irreversible, the war between 1991 and 1995 when a large number of ethnic Hungarians sought refuge from military service in Hungary (60–80 thousand). The ethnic distribution of the Vojvodina has significantly changed not only by the decrease of ethnic Hungarians but by the disappearance of Jew (during the Holocaust) and German (killed or deported after the world war) communities and by the permanent strong immigration of Southern Slav population.

So – in the author's opinion – all in the three parts of former Yugoslavia ethnic Hungarian minority – though their circumstances are quite different – tends to get entirely assimilated or disappear in a relatively short time.

Tables:

1. *Changes in the ethnic Hungarian population of Yugoslavia by regions, 1910–1991*
Number (x1000), %
 Yugoslavia (total), Slovenia, Croatia, Serbia and the regions partly populated by ethnic Hungarians within them, Years (total, Hungarians, their proportion -%)
2. *Changes in the ethnic distribution of the Vojvodina, 1910–1931*
Number (x1000), %
 Vojvodina (total), Serb-Croat, Hungarian, German, Other
3. *Changes in the settlement structure of ethnic Hungarians in the Vojvodina*
 Settlements with Hungarian population: above 50%, 10–50%, 2–10%, under 2%, total, Number of settlements, Number of Hungarians (x1000), Proportion of Hungarians (%)

Maps:

- I. *Changes in the proportion of ethnic Hungarians in Yugoslavia*
- II. *Proportion of ethnic Hungarians in the settlements of the Vojvodina*